

Cratylus 'tan Cours 'a, Dil Göstergesinin Felsefi Temelleri

From Cratylus to Course, Philosophical Basics of Linguistic Sign

Bahattin SAV

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail:

bahsav@gazi.edu.tr

Özet

Dil felsefecilerin, toplumbilimcilerin, dilbilimcilerin araştırma konularından biri olmuştur. Platon "Cratylus" adlı eserinde kavram veya nesneyle buna ad olan sözcük arasında doğal bir ilişki olduğunu ileri sürerken, Aristo bu ilişkinin uzlaşmaya dayalı, rastlantısal bir ilişki olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu felsefi tartışmaya Genel Dilbilimin kurucusu Saussure "Cours de linguistique générale" adlı yapıtında dil göstergesini tanımlayarak son noktayı koymuştur. Yapısal Dilbilime dil yetisi, dil, söz, dizge, dil göstergesi gibi temel kavramları, eşzamanlılık, artzamanlılık gibi inceleme yöntemlerini getiren Saussure'den sonra dil çalışmaları bazı dilbilimcilerce anlamdan soyutlanmadan ele alınmıştır. Gösteren/gösterilen ikilisinden oluşan dil göstergesi bu yaklaşımla birlikte "Anlam Üçgeni" biçiminde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cratylus, Cours, Platon, Saussure, dil göstergesi, anlam üçgeni

Abstract

It is one of the research areas of linguistic philosophers, sociologists and linguists. Platon was asserting that, there is correlation between concept and object in Cratylus but, Aristo was offering that the correlation is based on conciliation and incidental relationship. Saussure, the founder of General Linguistic, finished the philosophical debate by defining linguistic sign in Course in General Linguistics. After Saussure who brought basic terms such as; linguistic skills, linguistics, words, system, linguistic signs to structural linguistics and research methods such as; synchrony and diachronic, some linguists has worked on his ideas without connotation abstraction. With this approach, the linguistic sign binary; signifier / signified has transformed into semantic triangle.

Keywords: Cratylus, Course, Platon, Saussure, linguistic sign, semantic triangle

SUMMARY

Purpose

This article aims to present a discussion between “Cratylus” which is said to be the first document about the studies concerning the human language and “Course” of Ferdinand Saussure considered being the first study of modern linguistics.

Discussion

In the Cratylus, Plato made Socrates intervene ex abrupto in a discussion which opposes Cratylus and Hermogenes. The discussion is concerned about two different theses developing around the idea of accuracy of the words. Hermogenes is proponent of the language which is created by agreement. According to him, a name is accurate because it is the result of an agreement among people. From the point of view of Cratylus, giving his name to the dialogue, there is a natural connection between the object and the name. Accurate name is the one which shows the nature of the object that is represented through the letters and the sound constituting the accurate name. It turns out that the name is also the best mean to distinguish, know and teach the things of the reality. In the mean time, Socrates demonstrates that it is impossible to convey the essence of a thing through the letters. It is not God who created the languages, it is actually dialectician legislator. Their discussion is concerned about arbitrariness and motivation, in other words, concept of agreement and bringing signifier and sense into a relation. Despite of the value of their reasoning, they make a mistake; pondering over the language in fact they mention about the letters. They ascribe a value to the grapheme which it does not have. Consequently, the name is not made up for the essence: however, an arbitrary choice becomes conventional. What is described in the Cratylus is a kind of progressive clearance of Logos of Eidos until the complete separation of Verb and the Being. Therefore, it should be dealt with a functional conventionalism that prevents the society from entering into a probable chaos. As it is more than just a simple arbitrary situation, the language should lay on a public agreement without diverting or

changing its essential function: Communicate. Plato considers signified, arbitrary signifier and the connection between them in the agreement.

Course in General Linguistics is consisted of the most significant document in order to understand the way of thinking of Saussure. The founder of the General Linguistics, in other words, of structuralism (although this term might be the posterior) defines some certain fundamental concepts like diachronic, synchrony, and the paradigmatic and syntagmatic topics. It tries to distinguish the linguistic phenomenon from all the phenomena connected: language, tongue, and word.

Saussure's linguistic theory interprets the language as the total of the signs. He distinguishes two elements in the sign and these are signifier and signified. Signified one defines the concept, that is to say, it is a mental representation of an object. On the other hand, signifier is the acoustic image of the object. The relation between the SD and SR is arbitrary and unmotivated. None of the reasoning may enable us to prefer [kelebek] to [papijo] in order to intend the concepts "kelebek" and "papillon". What is principal in a word isn't its tone in itself but it is the phonic differences that separates it from the other ones. Its semantic value results from these differentiations. The following words "kar", "kas", "kat", "kav", "kaz" and "kan" separate from each other just because of the opposition of the sounds [R],[s], [t], [v], [z] and [n].

The concepts proposed by Saussure inspire the ulterior linguistics. Ogden and Richards adds a third element to Saussure's dyadic sign and it is referent. Their semantic triangle enables us to explain the figures of the rhetoric style in a linguistic way and also to make an analysis between the denotation and connotation of the semantics.

Conclusions

As a conclusion, arbitrariness of a sign doesn't mean merging with the free choice of the subject speaking. Arbitrary means unmotivated, that is to say, graphic image and acoustic image don't share any affinity with the referent or the designed concept. To sum up, Plato, under the umbrella of Hermogenes, agrees with Saussure on the

arbitrariness of the sign and ineluctability of a social convention between phonic expression and semantic content.

GİRİŞ

İnsanoğlu dil dediğimiz büyümlü dizgenin nasıl oluştuğu, nesnelerin ve kavramların nasıl adlandırıldıkları konusunda hep akıl yürütmüştür. Başlangıçta felsefenin bir parçası olan dille ilgili çalışmalar, diğer insan ve toplum bilimleri gibi yavaş yavaş felsefeden koparak ve zaman içinde kendi kişiliğini bulmuştur. Dilbilim 2500 yıllık tarihsel ve düşünsel bir çabanın ürünü olarak ancak XX. yüzyılın başlarında modern, özerk bir bilim dalı olabilmıştır. Bu süreç içinde dil olgularını inceleyip değerlendirmede değişik kuramlar, farklı yaklaşımlar bazen birbiriyle çatışarak, bazen birbirini bütünleyerek dil çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır. “Her dönem ya da her uygarlık, dili kendi ideolojisine, inançlarına ve bilgisine göre ele almıştır.” (Kıran, 1996, 9).

Bu makalemizde, ilk dilbilimsel tartışma, ilk kökenbilim çalışması biçiminde sunulan *Cratylos* (-386) ile modern dilbilimin temel taşı kabul edilen ve kısaca *Cours* (1916) diye adlandırılan eserin felsefi temellerini karşılaştırmalı olarak irdelemeye çalışacağız.

PLATON VE CRATYLOS

Cratylos, alt adıyla ‘Adların Doğruluğu Üzerine’, Platon’un (-427–347) üzerinde en çok araştırma yapılmış diyaloglarından biridir. Konuyu iyi anlayabilmek, vermek istediği mesajı doğru algılayabilmek için burada Platon’un ‘İdealist felsefe’sinden kısaca söz etmenin uygun olacağını düşünüyoruz. Platon’a göre özetle “bir yanda *Logos’un oluşturduğu başlangıçsız ve sonsuz, mutlak ve değişmeyen mükemmel bir İdealar evreni; öte yanda ölümlü, değişen, gerçek Formlar dünyasının kusurlu bir kopyası, içinde yaşadığımız şu nesnelere dünyası. İdealar evreninde salt akıl yoluyla edinilen gerçeğin doğru bilgisi (episteme); nesnelere dünyasında duyularımızla edindiğimiz muğlak kanılar (doxa) vardır. Nesnelere olduğu kadar, nesnelere karşılığı bulunmayan [adalet, eşitlik, güzellik, iyilik gibi] soyut kavramların da kendi İdeaları vardır. İki türlü evren, iki türlü bilgi olduğuna göre yapılacak şey, nesnelere dünyasındaki her şeyi,*

olabildiğince İdealar evrenine benzetmeye çalışmaktadır. Öğrenmek aslında bu İdealar dünyasını hatırlamaktır.” (Devlet, VII. Kitap, 2007: 517abcd-541abcd).

Günümüze ulaşmış 30 kadar eserinden biri olan Cratylos diyalogunda Platon Sokrates’in (-470–399) hakemliğinde öğrencileri Cratylos ve Hermogenes’i kısa diyaloglar halinde konuşturmuştur. Üçlü, dil göstergesi üstüne doğalcı ve uzlaşmacı tezleri incelemekte ve her bir adın onun doğasından mı, yoksa insanlar arasındaki bir uzlaşmadan mı kaynaklandığını tartışmaktadır. Nesnelere, kavramlar ve bunlara verilen adların doğruluğu konusundaki Sokrates’e özgü bu ‘*maïeutique*’ tartışma aslında, birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan üç temel sav üzerinde odaklanmaktadır.

1. Adlar ile onların adlandırdıkları arasında nasıl bir bağ vardır?
2. Bir şeyin tek mi yoksa birden çok mu doğru adı vardır?
3. Adları kim verir?

1. Cratylos’a göre sözcükler anlamlarını doğuştan kazanmışlardır ve adlarla bunların gösterdiği nesnelere veya kavramlar arasında doğal bir ilişki bulunmaktadır. Cratylos’un daha çok, “*adın da resim gibi bir öykünme* (430a), *her şeyin doğal (doğaları gözetilerek konmuş) bir adı olduğu*” (383ab) biçiminde dillendirdiği bu savı, diyalogda Sokrates de desteklemektedir. (390d). Ancak, bu ilişkinin yapısı, yani doğallığı konusunda Cratylos’un açık, seçik bir düşüncesi yoktur. O, yalnızca “*adlar ile onların adlandırdıkları şeylerin bir ve aynı şeyler*” olduğunu ileri sürer. (430e). Cratylos, doğalcılığını, “*her nesnenin, her zihinsel içeriğin bütün insanlık için tek bir adı*” (384a) olduğunu söyleyerek, farklı dillerin var olduğunu yadsıyacak kadar ileri götürür. Komşu ülkelerin dillerini ‘*barbarus*’ adlı çığırta sesli kuştan esinlenip “*barbar*” diye niteler.

2. Mademki “*adlar ile adlandıkları şeyler arasında doğal bir bağ vardır.*” (429b) “*Bir şeyin, tek bir doğru adı vardır. Doğru ad, adlandırdığı şeyin doğasını, özünü gösteren, ya da imleyen addır*” (428e); öyleyse “*nesnelere (anlamları) hem öğrenmek, hem de araştırmak için adlardan değil, (anlamların) nesnelere kendilerinden kalkmak, başlamak gerekir.*” (439b). Bu düşünce bizi Platon’un –çağdaş dilbilimcilerin reddedecekleri – ‘*fikir dilden değil, dil fikirden doğar*’ savına götürmektedir.

Doğacı Cratylos aslında Platon'un düşüncelerini yansıtmaktadır. 'Logos Baba' adların zihinsel içeriklerinin yani anlamlarının (signifié) doğru olarak verilmesi gerektiğini hem "Sokrates'in Savunması"nda, hem de "Gorgias" adlı eserinde ustaca dile getirmektedir. Özellikle adalet, özgürlük, erdem, doğruluk, bilgelik, ...gibi toplumsal yaşamla ilintili soyut kavramların anlam içeriklerinin İdealar evreninde olduğu gibi değişmeyecek bir şekilde doldurulması gerektiğini inatla dile getirmektedir. Logos ile Eidos arasında işlevsel bir uzlaşma olmazsa, insanlığın genç Sokrates'leri ölüme göndermeye hazır demagoglar yüzünden her an bir kaosla karşılaşabileceğinin altını çizmektedir. (439c). Görüldüğü gibi Cratylos, giderek hocası Platon için, önemli olan gösteren/signifiant değil; içi doğru ve iyi doldurulmuş, iyi tanımlanmış, anlam içeriğinin sınırları iyi çizilmiş, işlevsel uzlaşmaya dayalı olması gereken gösterilen/signifié'dir.

3. Sokrates ve Cratylos'a göre "ad kurma işi yarı aydınların, önüne gelenin yapacağı küçük bir iş değildir." (389e). "Nesnelere ilk adları veren erk, insan gücünden üstün bir erktir." (438c). "Ad koyucu bir yandan adlandırılacak eşyanın tabiatını nazara alır, bir yandan da isim hakkındaki timsali (idea) göz önünden ayırmaz." (389d). Logos'u çağrıştıran bu metafizik sav, aslında, nesneyle ona ad olan sözcük arasındaki doğal ilişki nedeniyle, adların doğru olması zorunluluğunun yarattığı bir sonuçtur.

Sokrates sonsuzluk, ölümsüzlük gösteren model/birincil adların (bio, geô, graphe, logos, metria, orthos, paidia, mono, theos... gibi) tanrısal bir edim sonucu ortaya çıktığı konusunda Cratylos'la hemfikirdir. Platon'a göre model adlar, yani "birincil adlar şeylerin özlerinin harfler ve hecelerle –resmedilircesine- taklit edilmesinden ibarettir." (423e). Ancak Sokrates, "ilkinden somuncusuna değin adların tek doğru oluşları vardır" (422e) diyen Cratylos'un aksine ikincil adların, "insani bir edim sonucu" (389e) ve birincil adların bileşimine harf ekleyerek veya eksilterek oluşturulduğunu varsayar. "Söz konusu eksiltme/artırma işi uzlaşmaya, anlaşmaya dayalıdır" der. (434d). Örneğin bu yaklaşımı günümüze uyarlıysak, "bio + logos = biologie, orthos + paidia = orthopédie, geô + metria = géometrie, mono + Theos (Dios, Zeus) = monothéisme gibi. Sokrates ikincil adların bile hatalı kurulabildiğini "epi // kök + ste // durma > episteme = bilgi, bilim" örneğiyle göstermeye çalışır. (437a).

Cratylus, Sokrates'in aksine, dili oluşturan seslerin çıkış noktalarına göre bazı özelliklerinin olduğunu ve "adın iyi kurulması için kendine uygun harfleri" (433b) alması gerektiğini ileri sürer ve devam eder. "Uygun harfler nesnelere benzeyen harflerdir. Ressam nasıl renkleri birleştirerek tablonun isterlerine göre farklı renkler buluyorsa, biz de adın iyi kurulması için kendine uygun harfleri bulacağız." (436c).

Dilbilimdeki ayırt edicilik/pertinence konusunu anımsatan bu düşüncüyü (yaklaşım farklı olsa da) eserden seçtiğimiz birkaç alıntıyla örneklere çalışalım:

"Ad koyucu /r/ sesini bir devinim ifade ettiği için kullanıyor. rhein = akmak, rhoê = akıntı. Sonra krouein = çarpmak, thrauein = kırmak, ereikhein = parçalamak, rhymbein = çevirmek gibi eylemlerde kullanıyor."

"/l/ harfini söylerken dilin pek çok kaydığını gördüğünden onu kaymak = olışanein eyleminde kullanıyor, yağlıy = liparon biçiminde değerlendiriyor."

"Öte yandan /n/ sesinin içerek olduğunu sezerek içte = endon, içinde = entos sözcüklerini kuruyor."

"Toparlağı = gongylon anlatmak için /o/ harfine ihtiyacı olduğundan bu kelimenin hamuruna ondan karıştırdı." (426-427 abcd).

Nevin SELEN konuyla ilgili makalesinde, Sokrates'in dillendirdiği "adın biçimini harflere, hecelere yerleştirmeyi becerebilenin işi olduğunu söyleyen Cratylus'un hakkı var." (390ab) şeklindeki doğacı görüşü, eserde sözü edilen seslere sadık kalarak ve Türkçe örneklerle açıklamaya çalışır. (1967: 3- 4). Biz değerli araştırmacının görüşlerini özetlemekle yetineceğiz:

[i] sesi incelik, hafiflik ifade eder; iki şeyin arasından geçip gitmek gibi kavramları ifade ederken bu sesi kullanırız: İğne, iplik, ince gibi.

[s] sesinin ıslık sesini andıran sürtünmeli bir ses olduğunu ve bu tipteki sözcüklerin içinde bu sesin olması gerektiğini varsayar. Fısıltı, ıslık, sabun, savon (Fransızca), seife (Almanca), tse [sa] (Çince), sapo (Latince) gibi.

[f] sesinin akışkanlık ifade ettiğini ve bu nedenle bu sesin flivius = fleuve = nehir içinde yer aldığını düşünür.

[k] sesi boş ve çukur şeyleri anlatmak için kullanılır: Kutu, kâse gibi.

Sokrates, adların sanıldığı gibi masum olmadığını göstermek amacıyla önce Hermogenes'e, sonra, adların doğruluğuna ve soyut evrendeki İdealara ancak kökler

(etimon) aracılığıyla ulaşılabileceğini göstermeye çalışan Cratylos'a uzun ve alaycı analizler yapar. Aşağıdaki alıntılar konuyu aydınlatmak için yeterli olacaktır:

“Demeter adı onun bize verdiği besinleri bir ana gibi iletmesinden (didousa mēter) ötürü verilmiştir sanıyorum. Aphrodite köpükten (aphros) doğduğu için Aphrodite diye adlandırılmış.” (406c).

“Selênê = ay sözcüğünü nasıl açıklamalı. Parıltı (selas) hep (aei) yeni (neon) ve eski (henon) olduğuna göre aya verilecek en uygun ad [sela heno neon aeia]’dır; ama kısaltılarak selenaiia denmiş.” (409b).

“Havaya (aêr) gelince yeryüzünde olanları yukarı kaldırdığı için (aei rhei) bu kelimelerin birleşiminden türemiş olamaz mı?” (410 b). *“Onoma soruşturma konusu olan varlıktır (on hou masma).”* (421b).

Diyalogda Cratylos aslında Platon’un sözcüsüdür. Sanal evrendeki formlarla, fiziki evrendeki şeylerin adlarının iki ayrı varlık alanı olduğu *İdeas*ına sahip olan Platon, son tahlilde çağdaşı Efesli Heraklitos gibi, adlar ile adlandırdıkları arasında doğal (physei) bir ilişki olduğunu ortaya koyar.

Antik dönem düşünürlerinden Protogoras’ın savunduğu *“her şeyin ölçüsü insandır”* felsefesine inanmış Hermogenes ise Cratylos’tan farklı düşünmektedir. Özetle, *“her şeye hangi adı verirseniz doğru ad odur. Hiçbir adın adlandırılan şeyle doğal bir bağı yoktur. Nesneyle ona ad olan sözcük arasındaki ilişki keyfidir. [ ] Nesnenin bir tek doğru kelimesi yoktur. [ ] Her kelimenin birden çok anlamı olabilir. [ ] Tek ölçü onu kullanan insanların gelenekleri (nomos) ve alışkanlıklarıdır (ethos)* (384abcde) diyerek; adlar ile onların adlandırdıkları şeyler arasında uzlaşmaya, anlaşmaya dayalı bir bağın olduğunu (thesei) savunur. Burada Hermogenes’in öncelikle gösteren/ signifiant düzleminde bir uzlaşmadan yana olduğunu görmekteyiz.

Sırası gelmişken, antik dönem felsefecileri arasında adı üçüncü sırada sayılan ‘Grammaire’in Babası’ Aristo’nun (-384–322) dil göstergesi konusundaki düşüncesine de değinelim. Poetika adlı eserinin XX. ve XXI. bölümlerinde Aristo bugün dilbilgisi kitaplarında kullandığımız hemen hemen tüm dilbilgisel kavramları -birkaçı içerik olarak farklılıklar gösterse de- ve söz sanatlarını ustaca ele almaktadır. Aristo, dilin inné (biyolojik mirasla doğuştan) olmadığını, *“sesin tabii ve ilahi, onu kullanmanın ise beşeri ve ihtiyari olduğunu ileri sürerek”* dil göstergesinde bir uzlaşmanın, toplumsal

bir anlaşmanın olması gerektiğini (kültürel miras = héritage culturel) kanıtlamaya çalışmıştır. Aristo ayrıca “*isim tabiatan mevcut değildir*” diyerek “*isimlerin tahlilinden eşyanın mahiyetine inmenin batıl olduğunu*” vurgulamıştır. Aristo, Hocası Platon’un dille ilgili düşüncelerine karşı çıkarak “*Tanrısal olanın temaşasını yeryüzüne indirmiş*” (Özdem, 1944, 19) ve pozitif bilimlere öncülük edecek olan deneysel felsefenin kapısını aralamıştır.

SAUSSURE ve COURS

Dil çalışmaları ancak XX. Yüzyılın başında bilimsel bir temele oturmuştur. Genel Dilbilimin başka bir anlatımla Yapısal Dilbilimin kurucusu olan Ferdinand de Saussure (1857–1913) dilsel olguların toplumsal niteliği üzerinde duran Amerikalı Dilbilimci D. Withney ve sosyolog E. Durkheim’in etkisinde kalmıştır. Göstergebilimle ilgili ilk çalışmaları yapan Amerikalı düşünür C.S. Peirce’in düşüncelerinden yararlanmış. Genel Dilbilim Dersleri (*Cours de linguistique générale*) adlı eserine baktığımızda geçmiş dönemlerdeki yaklaşımların tümüyle terk edildiğini görüyoruz.

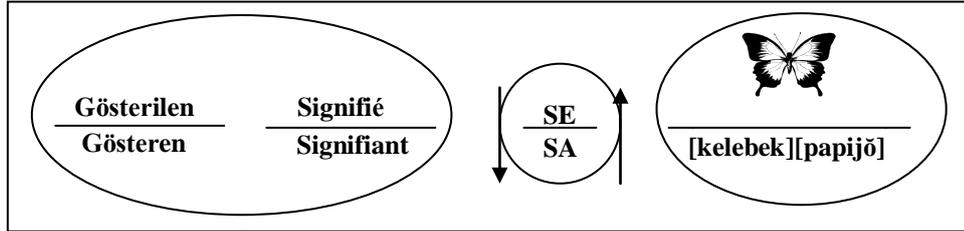
Saussure dilbilimin nesnesinin, inceleme alanının yalnızca dil olması gerektiğini, yazılı dilden çok konuşma diline öncelik verilmesini, dil çalışmalarında kurallardan (normes) çok, betimlemeye (description) yer verilmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır. Dillerin tarihsel süreç içindeki sessel ve anlamsal evrimini irdelememize olanak veren artzamanlı (diachronique) yöntem yerine, eşzamanlı (synchronique) yöntemi dil çalışmalarında öne almıştır. Ve belki de en önemlisi; dilbilim çalışmasının, bütün dilleri kapsayacak şekilde genel olması gerektiğinin altını çizmiştir. Genel Dilbilim Derslerinde 2 temel kavramı öne almıştır: Sistem kavramı, gösterge kavramı.

Saussure’e göre “*dil bir göstergeler sistemidir ve dış gerçeklikten bağımsız, kendi iç kurallarına göre işler. Sistem soyut ve toplumsaldır; somut ve bireysel olan sözü denetler.*” (1978, I. 59). Bu **sistem** içinde sözcüklerin tek başına bir anlamı yoktur. Sözcük anlamını sistem içinde bulunduğu yere ve komşularıyla girdiği ilişki sonucunda kazanır. “*Bütüne değerini parçaları verir, parçalara ise bütündeki yerleri.*” (1978, I. 120). Dil bir sözcükler listesi değil; tarihsel süreçte binlerce deneyimin, binlerce toplumsal, kültürel ilişkinin imbiğinden süzülüp gelen, çok karmaşık bir diyalektik

ilişkiler bütünüdür. Bu nedenle dili, eskilerin yaptığı gibi, tek tek sözcüklerden hareketle değil; bu sistem içinde, bu ilişkileri de gözeterek ele almak gerekir.

Dil göstergesi bireyler arasında iletişim kurmaya olanak sağlayan dilsel ögedir. Gösterge, biri ‘somut’ ses imgesi (**gösteren**), diğeri bu imgenin zihnimizde uyandırdığı kavrama karşılık gelen ‘soyut’ anlam imgesinden (**gösterilen**) oluşur. Göstergenin bu iki ögesi kâğıdın iki yüzü gibi sürekli olarak birbirini anımsatır, birbirini çağırır. Biri olmadan ötekinin varlığından söz edilemez. (Saussure, 1978, I. 60).

Göstergenin birinci yönünü **gösterilen** **signifié (SE) / kavram** oluşturur. Örneğin, “vücut ve kanatları ince pullarla ve türlü renklerle süslü olan dört kanatlı uçar böcek” yani “papillon = kelebek” kavramı, onun, aynı dili konuşanlarda ortak olan, zihinsel nitelikteki **gösterilen**dir. Türkçede **[k/e/l/e/b/e/k]**, Fransızcada **[p/a/p/i/j/ö]** ses birimlerinden oluşan, bütünüyle sessel nitelikteki **gösteren** **signifiant (SA) / ses imgesi** ise fiziksel anlamdaki ses değil, onun zihnimizdeki imgesidir. Sessiz okuma sırasında bile zihnimizde canlanır. Bu ses dizisi ancak bir kavrama dayanak olduğunda dilbilimsel bir değer kazanır. Yoksa anlamsız bir ses yığını olmaya mahkûmdur.

Modern Dilbilimin kurucusu Saussure, nesneye ona ad olan sözcük arasında doğal bir bağ olduğunu kabul eden Plâtoncu düşüncenin yerine Aristo'nun **uzlaşmaya** dayalı **keyfilik** ilişkisini benimser. Dil göstergesinin, giderek dilin, “*signifiant ve signifié arasındaki bir uzlaşmanın, imzalanmamış (örtük) toplumsal bir sözleşmenin ürünü olduğunu*” varsayar. (Saussure, 1978, I. 72).

Ancak “*gösterge bir adla bir nesneyi değil, kavramla sesi (gösterilenle göstereni) birleştirir; bu iki ögeyi bir arada tutan bağ keyfidir, nedensizdir (arbitraire, immotivé).*” (Saussure, 1978, I. 69). Türkçede **kelebek** nesnesini **[kelebek]** sözcüğüyle adlandırmak için bir neden yoktur. Her dil aynı nesneyi başka gösterenlerle, kendi benimsediği, kendine

özgü ses ve yazı birimleriyle adlandırabilir. Örneğin bizim “kelebek” dediğimiz nesneye Fransız “papillon”, Alman “Schmetterling”, İngiliz “butterfly”, İtalyan “farfalla”, İspanyol “mariposa”, Bulgar [peperudka], Rus [babicka] der. Gerçekten de bir sözcüğün anlamı, ne o sözcüğü kuran sesbirimlerin (fonem) ses özelliklerine, ne de belirtilen nesnenin doğuştan getirdiği niteliklerine yani özüne bağlıdır.

Göstergenin nedensizliği sorununu incelerken bilimsel açıklama düzlemiyle dili kullanma düzlemini birbirinden ayırmak gerekir. Gösteren, belirttiği kavram açısından özgür bir seçim ürünü olmakla birlikte, kendisini kullanan dilsel topluluk bakımından her gösterge özgür değildir, zorunludur. (Saussure,1978, I. 65). Dil göstergesinin bu uzlaşım sal özelliği, dilin doğuştan olmadığı ve toplum tarafından aktarılan bir bildirişim aracı olduğu gerçeğini vurgular. (Kıran, 1996, 64)

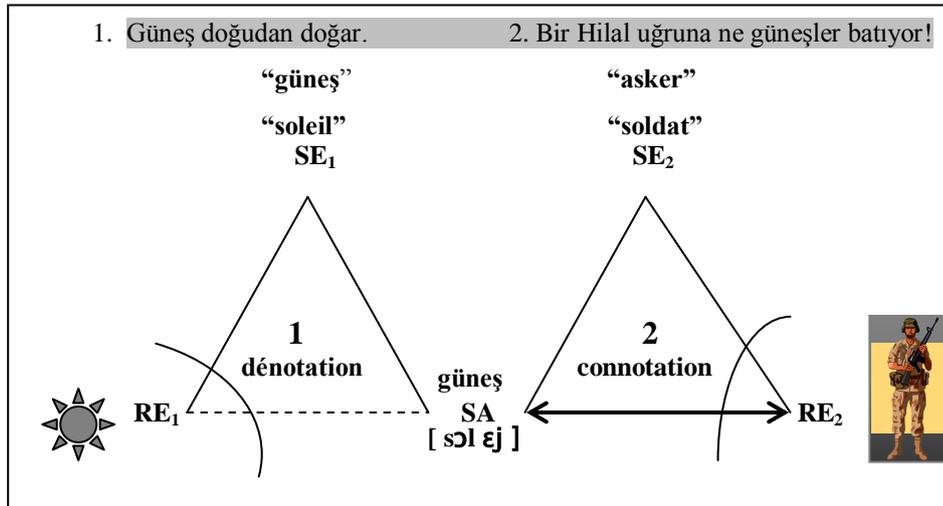
Kadim bir inceleme alanını genç ve modern bir bilim dalı haline getiren İsviçreli dilbilimcinin halefleri; dil konusunda kuramsal ve yöntemsel farklı bakış açıları geliştirmişler ve dilbilimi disiplinler arası çalışmaların en önemli uğrak noktalarından biri haline getirmişlerdir. Prag, Moskova, Paris, Kopenhag ve Amerikan Dil Çevreleri başka bir deyişle Dil Okulları biçiminde ortak çalışma yürütmüşlerdir. Berke Vardar’ın saptamasıyla, bu dönemde Dilbilimden çok Dilbilimcilerden söz etmek daha doğru olacaktır. (1982, 28)

Yukarıda derinlemesine incelediğimiz Saussure’ün iki parçadan oluşan dil göstergesi de bu değişimden payını alacaktır. İngiliz Dilbilimciler I. A. Richards (1893–1979) ve C. K. Ogden (1889–1957) *The Meaning of Meaning* adlı eserlerinde dili anlam yönünden ele almışlar ve düşünürün iki parçalı (*diadique*) göstergesine (*signifiant* + *signifié*), bir üçüncü eleman daha eklemişlerdir: *référent* (RE) = *gönderge*. Eski Hint’ten ve Eski Yunan’dan beri üzerinde durulan ad-nesne-anlam ilişkisine, dolayısıyla gösterge sorununa açıklık getirmişlerdir. Bu iki dilbilimci Saussure’ün anlatım düzeyinde kalan gösterge tanımını hem tamamlamışlar hem de gösteren, gösterilen ve göndergeyi **Anlam Üçgeniyle** (*triangle sémiotique*) bir ilişki içine sokarak bu tanımları zenginleştirmişlerdir.

Demek ki dil göstergesi, dış dünyanın gerçeği bir **cisim** (*référent*), onu ses imgeleriyle adlandıran bir **isim** (*signifiant*) ve bu uyarının kafamızda uyandırdığı bir **resim**den, bir

düşünsel imgeden yani bir kavramdan (*signifié*) oluşmaktadır. Bu üçlemede *référent* ile *signifiant* arasında nedensiz/arbitraire bir ilişki varken, *signifié* ve *signifiant* arasında zorunlu bir ilişki vardır. Yani “*dil göstergesi göndergeden bağımsızdır.*” (Benveniste, 1966, 36). Ancak bir soyutlama yaparsak; düşünce ruhbilimle ilgilidir, ses ise sesbilgisinin ve sesbilimin konusudur. Dilbilim bu iki düzeye bağlanan öğelerin sınır bölgesinde yer alır. Bu birleşim “*bir töz değil, bir biçimdir.*” (Saussure, 1978, I. 105). Dilin görevlerinden birinin dış dünyanın gerçeklerini adlandırmak olduğunu vurgulamıştık. İşte *référent* bu dış dünyanın bir gerçeğidir. Dille ilgisi yoktur. Bu aşamada dilin görevi, örneğin ☼ nesnesini “*güneş*”, “*soleil*”, “*şems*”, “*Sone*”, “*the sun*”, “*el sol*”, biçiminde adlandırmaktır. Nesnesinin tözünü astronomi, fizik, meteoroloji gibi başka bilim dalları inceleyecektir. ‘*Le soleil se lève de l’est = güneş doğudan doğar*’ cümlesinde /*soleil* = *güneş*/ göstergesi gökyüzündeki ☼ göndermede bulunur. Dilbilimsel bir çözümlemede /*soleil* = *güneş*/ cümleinin öznesi durumundadır. *Référent* durumundaki ☼ 5 milyar yıldır dünyamızı ısıtır, yaşamın kaynağıdır; ancak dilsel gösterge durumundaki /*soleil* = *güneş*/ ne dünyamızı ısıtabilir ne de yaşamın kaynağıdır olabilir.

Ancak bu düşünceyi Ogden ve Richards anlaşılır bir biçimde ortaya koyabilmiştir. Anlam Üçgeni dediğimiz şemalarıyla söz sanatlarını incelemek, düz anlamdan yan anlama geçişi dilbilimsel bir biçimde açıklamak mümkün olmuştur. Aşağıdaki iki cümleyi birlikte inceleyelim. Aynı gösteren (SA) birçok gösterilene (SE) sahip olabilir.

Birinci cümlede SA [güneş = sɔl εj] “güneş = soleil” temel anlamıyla SE₁ kullanılırken ve dış dünyanın gerçeği ☼ gibi bir referana RE₁ göndermede bulunurken; ikinci cümlede aynı SA [güneş = sɔl εj] metin dışında başka bir referana RE₂ göndermede bulunarak “asker, Mehmetçik = soldat” yan anlamıyla SE₂ kullanılmıştır.

SONUÇ

Dil ve dil göstergesi konusu yüzyıllar boyunca bazen birbiriyle örtüşen, bazen birbiriyle çatışan birçok tartışmanın nedeni olmuştur.

Platon’a göre dil İdealar dünyasında var olan nesnelere, kavramları adlandırır. Yani sınıflara ayrılmış, düzene sokulmuş hazır bir dış dünya vardır ve bu gerçekliği dil ile aktarıyoruz, bu dünyayı göstergelerin oluşturduğu dil ile yansıtıyoruz. Ad basit bir şeyin adı değildir O’nun için. Felsefi yaşamının ikinci dönem ürünlerinden olan Cratylos diyalogunda Platon aslında, Logosla nesnelere dünyası Eidos arasında doğal, ontolojik giderek epistemolojik bir bağ kurmaya çalışmış; ancak bu ‘*megalo ideasi*’ tıpkı ‘**Devlet**’i gibi ‘**Ütopya**’ ile sonuçlanmıştır.

Saussure’e göre ise dil kavramlardan önce vardır. Kavramlar, olgular, bilgiler, sonradan, gözlem ve deneyim yoluyla ve İngiliz düşünür John Locke’un da ileri sürdüğü gibi önceleri “tabula rasa” biçimindeki zihinde kodlanır. Dil yetisi (langage) doğuştandır, ancak birey dili (langue) binlerce tekrarlar, binlerce algılamayla sonradan kazanır.

Saussure dış dünyayı, kesintisiz, bölünmemiş büyük bir yığın, bir bütün olarak düşünür. Her dil bu büyük yığını anlaşılır kılmak için gösterenler aracılığıyla böler, kavranılır hale sokar. Ona bir anlam yükler. Ancak; ona bu anlamı yükleyen gösterenin kendinde var olan doğal / inné bir nitelik değil; yalnızca diğer gösterenlerle olan ayrılığıdır. (1978, I. 104). “Kan” nesnesine anlamını kazandıran, onun “kar”, “kas”, “kat”, “kav”, “kaz” gibi diğer göstergelerle karışmamasını sağlayan [n], [R], [s], [t], [v] [z] gibi ses başkalığı olduğuna göre; anlamı üreten dildir. Daha doğrusu dilin öğeleri arasındaki bağıntılar ve ayrılıklar sistemidir.

Gerçeklikle dil arasında doğal ya da mantıksal hiçbir ilişki yoktur, keyfi, rastlantısal bir bağıntı vardır. Dili, bilimsel bir şekilde ve eşzamanlı yöntemi kullanarak incelemek istiyorsak, onu, dış dünyadan kopararak bağımsız, kapalı bir göstergeler sistemi olarak ele almamız gerekir. Çünkü göstergeler yalnızca kendisini oluşturan gösteren ve gösterilenlerle değil, sistem içindeki çevreleriyle ve öteki göstergelerle olan ilişkileriyle belirlenir. Saussure'ün bilimsel açıklama düzleminde kalan bu görüşleri kendisinden sonra gelen dilbilimcilerce dili kullanma düzlemine taşınmış ve inceleme alanı giderek genişleyen dilbilim bu sayede öteki bilimlerin yanında hak ettiği saygın yeri alabilmiştir.

KAYNAKLAR

- Benveniste, E. (1966). *Problèmes de linguistique générale*, Paris: Gallimard.
- Kıran, Z. (1986). *Dilbilim Akımları*, Ankara: Onur Yayınları.
- Ogden, C.K., I.A.Richards. (1936). *The Meaning of Meaning. A Study of the influence of Language upon thought and of the science of symbolism*. London.
- Özdem, R.H. (1944). *Dil Türeyişi Teorilerine Toplu Bir Bakış*, Ankara: DTCF Yayınları.
- Platon (Eflatun). (1993). *Kratylos (Dil Üstüne)*. (Çeviren: Teoman AKTÜREL), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Platon. (2007). *Devlet*. (Çeviren: Hüseyin DEMİRHAN), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Saussure, Ferdinand de. (1978). *Genel Dilbilim Dersleri I. II*, (Çeviren: Berke VARDAR), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları-427.
- Selen, N. (1967). Nesnelere, onlara verilen isimler arasında, o nesnenin özelliğine uygun bir ses uyumu var mıdır? *DTCF Dergisi*, Cilt XXV, Sayı:3-4.
- Vardar, B. ve arkadaşları. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları-471.
- Vardar, B. (1982). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları